

Часопис *БизИнфо*
Година 2015, волумен 6, број 2, стр. 31-49
BizInfo Journal
Year 2015, Volume 6, Number 2, pp. 31-49

Стручни рад/ Professional paper

УДК/UDC: 005.332.8:338.246.025.88(497.11) ; 339.727.22

DOI:10.5937/BIZINFO1502031J

ЕФЕКТИ ПРИВАТИЗАЦИЈЕ У СРБИЈИ

THE EFFECTS OF PRIVATIZATION IN SERBIA

Марина Јововић¹

Висока школа струковних студија, Блаце

Данијела Максимовић

Висока школа струковних студија, Блаце

Марија Марчетић

Висока школа струковних студија, Блаце

Резиме: Приватизација представља кључну карику у процесу спровођења транзиције. Приватизација у Србији траје четврт века. Многи унутрашњи и спољни фактори су утицали на успоравање овог процеса. Процес приватизације у Србији прошао је кроз различите фазе. Са окончањем приватизације опада прилив страних директних инвестиција. У раду се анализирају изабрани концепти приватизације. Акцент је стављен на постигнуте резултате приватизације у Србији.

Кључне речи: приватизација, транзиција, процес, резултати

Abstract: Privatization represents the key link in implementation of the transitional process. Privatization in Serbia last quarter of a century. Many internal and external factors have contributed to the slowing down of the process. The privatization process has pass through the different iterations. With the completion of privatization foreign direct investments inflow declines. The work analyses chosen privatization concepts. This paper will put the emphasis on achived results of privatization in Serbia.

Key words: privatization, transition, process, results

¹ marina.jovovic@vpskp.edu.rs

1. УВОД

Двадесети век је обележен једним значајним експериментом – преласком из социјалистичке у тржишну економију. Добитник Нобелове награде за економске науке, амерички научник *Kenet Erou* транзицију бивших социјалистичких земаља назвао је револуцијом попут оне која је укидала феудализам и успостављала капиталистички друштвени поредак. Убрзана транзиција у тржишним економијама донела је како позитивна тако и негативна искуства. Моћне светске финансијске институције и водеће економски развијене земље захтевале су од постсоцијалистичких земаља поред приватизације и финансијску консолидацију, монетарну и фискалну реформу и тржишну либерализацију. Либерализација, стабилизација и приватизација су постављене као три основна начела реформи од стране Светске банке и ИМФ.

Време је показало да је социјалистички друштвени систем контраверзан, јер је немогуће организовати економски ефикасно и демократско друштво у одсуству приватне својине и слободног тржишта. Социјалистичка привреда се показала као нерационална, расипничка и превише бирократизована. У социјализму власт се определила да нико не буде незапослен. Као резултат пуне запослености плате су биле ниске а мобилност и слобода запослених никакве. Запослени се претварао да ради а држава се претварала да га плаћа. Ова истрошена шала остаје до дана данашњег једини научни опис реалног социјализма (Sotman, 1997).

Суочене са чињеницом да је централнопланска привреда један од најважнијих узрока неефикасности њихове привреде, социјалистичке земље Централне и Источне Европе и земље бившег СССР кренуле су у промене са циљем изградње тржишног привредног система. Сам процес транзиције из социјалистичких привреда у тржишну значи прелазак са државне или друштвене својине, самоуправног-централистичког планирања и бирократске управе у приватну својину, слободно тржиште и самостално предузетништво. Овај процес се одвијао у мање – више различитим околностима при чему су резултати зависили од тренутног стања привреде и метода за власничко трансформисање. Транзиција се није увек одвијала успешно због објективних и субјективних препрека које су је пратиле. Пратиле су је и извесне злоупотребе и незнања. Међутим, без обзира на то до ког стадијума је стигла у појединим земљама она је прешла границу са које се може вратити натраг и постала неповратан процес.

2. ПРОЦЕС ПРИВАТИЗАЦИЈЕ У СРБИЈИ

Процес приватизације у Србији отпочео је применом савезног Закон о промету и располагању друштвеним капиталом 1990. године. Распад СФРЈ и недостаци дотада спроведене приватизације утицали су на то да се у Србији донесе републички Закон о условима и поступку претварања друштвене у друге облике својине средином 1991. године. Највећи број приватизација спроведених по овом закону у периоду од 1991. до 1994. године односио се на модел продаје капитала са и без попушта. Почетком 1994. године у око 2000 предузећа било је приватизовано више од 40% укупног друштвеног капитала.

У исто време када се вршила приватизација вршен је процес подржављења бивших великих друштвених предузећа нарочито током 1992. године. У том периоду око 40-45% друштвеног капитала враћено је под директну контролу државе. Држава је постала власник или главни акционар у јавним предузећима. Сектор јавних предузећа је временом постао предимензиониран и у њима нису извршени већи помаци у преструктурирању, рационализацији или докапитализацији.

У лето 1994. год. Скупштина је усвојила Закон о изменама и допунама Закона о условима и поступку претварања друштвене у друге облике својине. Спроведен је поступак ревалоризације и ревизије што је изазвало компромитацију процеса приватизације. Провери је подвргнуто 2035 предузећа. После извршеног поништавања приватизације 436 предузећа је одлучило да врати статус друштвеног предузећа. У предузећима која су спровела власничку трансформацију учешће акционарског капитала износио је 43,14% у укупном капиталу. После извршене контроле учешће акционарског капитала смањено је на 2,91% а друштвени капитал подигнут је на 97,09%. На тај начин је у потпуности поништен модел продаје којим су предузећа уплатила значајне износе републичким фондовима (Зеџ и Живковић, 1997, стр. 83).

Приватизација мешовитих и друштвених фирми је настављена али прилично успорено. Највећи број приватних предузећа настао је оснивањем. Нова предузећа су настала у областима које не захтевају велики почетни капитал и имају велики коефицијент обрта. Удео приватног сектора у БДП непрекидно је растао. Иако је учешће приватне привреде у структури имовине сектора привреде у 1996. години било свега 4,8% њено учешће у стварању БДП је 32,1% (Зеџ и Живковић, 1997, стр. 52).

Табела 1. Удео приватног, друштвеног и државног сектора у БДП у СР Југославији од 1989. до 1996. године

Сектори	1989.	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.
Друштвени и државни	89,1	87,3	83,3	78,0	71,9	69,9	67,9	67,9
Приватни	10,9	12,7	16,7	22,0	28,1	30,1	32,1	32,1

Извор: Вулетић 1998, стр. 25

Нови републички Закон о својинској трансформацији усвојен је 1997. године и почеће са применом 31. октобра 1998. године. Овај закон предвиђа следеће моделе приватизације: продаја, докапитализација и конверзија потраживања у акције. Избегнут је ваучерски модел приватизације.

По овом закону могуће је разликовати три групе предузећа. Прву групу чине предузећа са друштвеним или мешовитим капиталом. Одлуку о трансформацији доноси орган управљања у предузећу. Другу групу чине предузећа која се трансформишу према посебном програму Владе. Ради се о предузећима са недовољним обртним средствима, која би услед приватизације путем бесплатне поделе акција отежано пословала и на крају отишла у стечај. Трећу групу предузећа чине државна предузећа која се трансформишу одлуком оснивача, тј. одлуком Владе. Ту спадају предузећа везана за природне монополе, мрежне технологије и инфраструктуру.

Сва предузећа су дужна да изврше процену вредности капитала. Верификацију процењене вредности врши Дирекција за процену вредности капитала. Овај модел се ослањао на већинску бесплатну поделу акција грађанима (60%). Иако су сви грађани имали право на бесплатне акције сразмерно годинама стажа, предност су имали запослени, бивши запослени, пензионери предузећа у коме се врши приватизација као и осигурани пољопривредници. Они учествују у приватизацији са 400 дем по години стажа (максимално за 40 година стажа укупно 16 000 марака). Поред тога они су могли да купе и додатне акције са попустом и то у максималном износу од 6000 дем уз општи попуст од 20% увећан за један процентни поен по години стажа. Исплата за акције купљене са попустом морала се извршити у року од шест година. Акције се нису могле отуђити док се цео процес не доведе до краја. Ова права су могла да се искористе само до 60% вредности капитала. Преосталих 40% капитала се распоређује тако што се на државни пензиони фонд преноси 10% капитала а остатак се уступа државном Акцијском фонду (без права управљања), који врши даљу продају заинтересованим купцима на берзи.

Како су дугови предузећа чинили велики део укупно ангажованих средстава, програм је предвиђао посебан модел за њихову приватизацију - конверзију дуга у имовину са попустом од 20%. Тако су повериоци могли да постану власници акција предузећа.

И овај модел приватизације је имао своје недостатке. Модел је заснован на теорији минулог рада и инсајдерском власништву. Фаворизују се радници који преферирају плате а не добит. У исто време они су против реструктурирања и отпуштања. Поред тога већински део акцијског капитала због критеријума радног стажа иде у власништво старијих радника и пензионера. Грађани који нису запослени у предузећима која се приватизују су у неравноправном положају. Приговор овом моделу приватизације је и да су предузећа добила некомпетентне власнике неспособне да докапитализују предузећа и побољшају њихове перформансе. Многа предузећа у којима се на секундарном тржишту није концентрисало власништво су запала у финансијске тешкоће па и стечај што компромитује овај модел приватизације.

Према Закону о својинској трансформацији обухваћено је 786 предузећа (34,5% од броја укупно трансформисаних предузећа) с укупним капиталом од око 170 милијарди динара. По овом закону за три године започело је трансформацију око 21% укупне привреде Србије. Процес приватизације завршен је у том периоду у око 350 предузећа а осталих 430 предузећа у којима је започета приватизација наставило је приватизацију у наредном периоду (Агенција за приватизацију). Предузећа су имала аутономију у одлучивању да ли ће ићи у приватизацију. Иако је овај модел био врло повољан за раднике у многим предузећима нису били расположени за промене. Неороченост и необавезност приватизације учиниле су да се процес одуговлачио и у многим предузећима није ни започео.

Влада је почетком 2001. године дала предлог Закона о приватизацији који је усвојен 29. јуна 2001. године. Одређени су носиоци приватизације: Агенција за приватизацију, Акцијски фонд и Централни регистар за хартије од вредности. Установљена су два основна модела приватизације: продаја капитала и пренос капитала без накнаде. Поступак продаје се врши јавном аукцијом или јавним тендером. Пренос капитала без накнаде врши се: преносом акција запосленима и преносом акција грађанима. Новину представља могућност куповине односно плаћања путем обвезница старе девизне штедње.

Тендери су били намењени продаји већих и потенцијално перспективних предузећа (око 200). Процедура је знатно сложенија. Очекивало се да ће купци бити страни инвеститори који ће

ревитализовати купљено предузеће. Аукције су биле предвиђене за продају нешто мањих предузећа. Поступак је био једноставнији. Купци са најбољим понудама сматрају се најбољим купцима за перспективу предузећа. Продаја се оглашава на основу процењене вредности а коначна цена се формирала у току самог поступка.

При томе се 70% капитала продаје појединачним или колективним власницима из земље или иностранства. Део капитала који остане након аукцијске продаје (30%) припада запосленима. Капитал за стицање акција без накнаде може да износи 30% вредности капитала који се приватизује ако се приватизација спроведе у року од 18 месеци, 20% ако се спроведе у року од 18 до 30 месеци и 10% ако се приватизација спроведе у року дужем од 30 месеци. У првом случају радницима припада по 400 дем у дин. противвредности по години стажа, у другом 300 дем а у трећем случају 150 дем. Овим концептом приватизације субјекти приватизације су обавезни да се приватизују у року од 4 године од дана ступања на снагу овог закона или најкасније до 29.06.2005. године. Непродати део се преноси Акцијском фонду чиме се у целини елиминише друштвени капитал. Акцијски фонд је дужан да прода акције које су му пренете по сили закона у року од 6 година. Део капитала предузећа који остане после тендерске продаје (до 15%) може бити подељен бесплатно запосленима, а што остане након тога (најмање 15%) треба да буде бесплатно подељено свим грађанима.

Кључну улогу у процесу приватизације по закону из 2001. год. имају инвеститори који ће обезбедити додатна улагања и држава која путем институција треба да обезбеди брз и транспарентан пренос власништва. Закон је донет у циљу привлачења страних инвеститора како би се обезбедио прилив новца у Буџет Републике Србије. Овај Закон фаворизује инвеститоре који имају приоритет а тек после ове трансакције је могуће поделити остатак акција радницима. Закон предвиђа да се приходи од приватизације расподеле тако да 50% одлази у Буџет Републике Србије, 5% одлази у Фонд за реституцију, 10% иде у пензиони фонд и 5% у развој инфраструктуре локалне самоуправе према седишту субјекта приватизације.

Према новом закону у приватизацију је ушло 2600 предузећа. Агенција за приватизацију је проценила да од овог броја 2480 предузећа ће бити приватизовано методом аукцијске продаје, око 100 тендерском продајом и око 20 методом прве јавне понуде. Поред тога Закон регулише и поступак завршетка приватизације у предузећима која су приватизацију отпочела по моделу преузимања од стране запослених, кроз продају мањинских пакета акција. На тај начин укупан број предузећа која су

у процесу приватизације износи око 4600 (2 600 иницијална приватизација + 2000 реприватизација) (Ђуричин, 2006, стр. 7).

На дан 01. август 2006. године у поступку приватизације од укупно 4600 предузећа налазило се 4338. Од тог броја продаја акција од 2000 претходно трансформисаних предузећа одвија се у 682 случајева, аукцијаска продаја од 2480 случајева у 1640 случаја, тендерска продаја од 100 случајева у 66 случаја и прва јавна понуда у 20 предвиђених случајева. Приход од приватизације је био око 2 млрд. еура и преко 1 млрд. еура за инвестиције и социјални програм. Највећи приход потиче од тендера где су се као најбољи купци појављивали страни инвеститори (Ђуричин, 2006, стр. 7).

Поред поменутих облика продаје актуелна је и продаја акција преко берзе. Овај облик продаје односи се пре свега на продају капитала који је према програму из 1997. године припао Акцијском фонду. Портфељ Акцијског фонда чинили су мањински пакети акција односно удела у привредним друштвима, укупно 2000 акционарских друштава. Акцијски фонд се појављује априла 2002. године на Београдској берзи што је битно утицало како на процес приватизације тако и на развој тржишта капитала. Од априла 2002. године до априла 2010. године фонд је приватизовао мањинске пакете акција у 1615 компанија и уплатио сукцесивно у Буџет Републике Србије 563 милиона еура и у ПИО фонд 151 милион еура. У периоду од маја 2008. до октобра 2008. Акцијски фонд је реализовао продају пакета акција из Приватизационог регистра за 45 компанија и остварио финансијски резултат од 91 милион еура а према Закону о праву на бесплатне акције и новчану надокнаду грађанима. Инвеститори су уложили око 500 милиона еура у компаније приватизоване из портфеља Акцијског фонда. Изменама Закона о бесплатној подели акција и изменама Закона о Агенцији за приватизацију усвојеним на Скупштини Србије маја 2010. Акцијски фонд преноси надлежности Агенцији за приватизацију у својству правног следбеника (Акцијски фонд Републике Србије).

Законом о изменама и допунама Закона о приватизацији рок за окончање приватизације је продужен до краја 2007. године да би новим изменама поново био продужен до 2008. године. Измењеним законом радницима запосленим у предузећу приватизованом јавном аукцијом даје се право да бесплатно поделе до 30% капитала или 200 еура по години стажа без обзира на рок у коме је приватизација окончана. Остваривање овог закона продужило се до данашњих дана. Ипак се може рећи да је крајем 2011. године највећи број предвиђених предузећа прошао кроз програм приватизације (око 2000 предузећа од чега је до краја 2009. године приватизовано 1638 док је 537 остало

неприватизовано или у реструктурисању). Треба напоменути да је велики број приватизација (око 600) поништен углавном услед разних одступања нових власника од продајних уговора (Агенција за приватизацију).

У периоду транзиције банкарски сектор у Србији се нашао у веома тешком положају. Почетак реформи банкарског сектора обележило је гашење четири велике банке (Београдска банка, Беобанка, Инвестбана и Југобанка), које су покривале 90% послова привреде и штедње становништва. Отворен је стечај ових банака а задужена предузећа ослобођена дугова што је требало да олакша њихову приватизацију. Истовремено овај процес је омогућио лакши улазак страних банака на српско банкарско тржиште. Банке из Аустрије и Немачке ушле су на тржиште кроз *greenfield* лиценце а током наредног периода стране банке (грчке, италијанске и аустријске) су преузеле 13 домаћих банака. Број банака се више него преполовио. Дрastiчно се променила и власничка структура банака. Државно власништво се свело на испод 16% а учешће иностраних банака у укупној активи банкарског сектора Србије се попео на 75,5%. Учешће страних банака у имовини финансијског сектора на нивоу земље је 90% (Хаџић, 2009, стр. 95).

Србија је прихватила модел транзиције који је, осим Словеније, у старту био наметнут свим транзиционим европским земљама, потпуно игноришући чињеницу да је Пољска брзо напустила тај модел и након тога постигла врло солидне привредне перформансе, да је резултат транзиције у Русији слом њене привреде у 1998. године. Апел руских академика и низа америчких добитника Нобелове награде за економију (*Kenet Erou, Vasilij Lentijev, Lorenc Kljan, Robert Solou*) да је потребно напустити модел убрзане транзиције, да прелазак на истинску тржишну привреду захтева време и да покушај да се тај процес битно скрати - води у катастрофу, те да политика *не мешања државе* као дела шок терапије није била оправдана и да је нужно да држава преузме на себе основну улогу у економији, као што је случај у савременим привредама Шведске или Немачке (Ковачић, 2011).

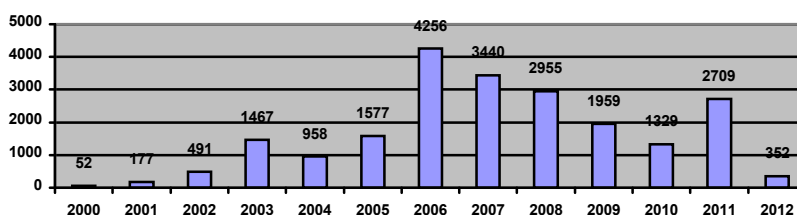
3. СТРАНЕ ДИРЕКТНЕ ИНВЕСТИЦИЈЕ У ПРОЦЕСУ ПРИВАТИЗАЦИЈЕ

Процес приватизације је један од начина да инострани капитал на корпоративној основи преко директних страних улагања уђе у земљу. Аутсајдерска приватизација има за полазиште идеју да је оздрављење привреде могуће само уз прилив свежег капитала. Због недостатка домаће акумулације страни инвеститори у транзиционим земљама су најчешће једини у могућности да унесу ову финансијску инекцију и

оживе предузећа. Велики део страних директних инвестиција потиче управо од приватизације предузећа.

Прилив страних директних инвестиција у Србији је током деведесетих година био изузетно низак. Осим инвестиција у 1997. години од 740 милиона \$ и 1998 године када су инвестиције биле 113 милиона долара, све до 2001. прилив СДИ је био испод 100 милиона \$ годишње. Тек у наредним годинама долази до раста прилива СДИ. У 2006. години остварен је рекордан прилив од 4,25 милијарде \$. У наредном периоду долази до пада СДИ у Србији на шта је утицала и финансијска криза у свету. До драстичног пада је дошло 2012. године када је забележено свега 352 милиона \$ страних инвестиција (World Investment Report, 2013).

Графикон 1. Прилив СДИ у Србији 2000-2012. година у милионима \$

Извор: UNCTAD, World Investment Report 2013, Annex Tables

У поређењу са најуспешнијим земљама у транзицији прилив СДИ у Србију знатно заостаје. Просечан годишњи СДИ у периоду 2001-2008. година у Србији је износио скоро 1,9 млрд. долара, док је у истм периоду у Пољску пристизало просечно годишње 11,9 млрд. долара, Чешку 6,9 млрд. долара, Мађарску 4,7 млрд. долара и Словачку 4,1 млрд. долара (World Investment Report, 2013). То указује на чињеницу да нас привредници из иностранства још увек виде као нестабилну државу у којој политичка ситуација знатно утиче на пословање компанија.

Табела 2. Прилив страних директних инвестиција у региону (милионима долара)

Земље	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Албанија	659	974	996	1051	1036	957
БиХ	1818	1026	149	324	380	633
Хрватска	5041	6220	3339	432	1502	1251
Србија	3439	2955	1959	1329	2709	352
Црна Гора	934	960	1527	760	558	610
Македонија	693	586	201	212	468	135

Извор: UNCTAD, World Investment Report 2013, Annex Tables

Након привременог раста страних директних инвестиција долази до њиховог наглог пада услед привођења приватизације крају те је питање директних страних инвестиција у будућности дискутабилно. Ако се анализира учешће страних инвеститора у укупној приватизацији бројчано они учествују са 15% али вредносно са 70% у укупно приватизованим предузећима. Највећа страна улагања извршена су у 2006. години и износила су 4 387 милиона долара. Највећа појединачна инвестиција је норвешког Теленора који је победио на тендеру за приватизацију компаније Моби 63 понудивши 1.513 милиона еура а његова укупна улагања закључно са 2011. годином су износила 1.602 милиона еура (СИЕПА).

Табела 3. Највредније СДИ у Србији (2001-2011)*

Компанија	Земља порекла	Сектор	Износ (у мил. еура)
Telenor	Норвешка	Телекомуникације	1 602
Gazprom Neft-NIS	Русија	Енергетика	947
Fiat Automobili Serbia	Италија	Аутомобил. индустр.	940
Delhaize	Белгија	Малопродаја	933
Philio Morris-DIN	SAD	Дуванска индустрија	733
Stada-Hemofarm	Немачка	Фармацеутска индуст.	650
Mobilikom austria group	Аустрија	Телекомуникације	633
Agrokor	Хрватска	Прехрамбена индустр.	614
Banka Intesa	Италија	Банкарство	508
Salford Investment Fund	Велика Британија	Прехрамбена индустр.	500
Eurobank EFG	Грчка	Банкарство	500
Raiffeisen banka	Аустрија	Банкарство	500
Merkator	Словенија	Малопродаја	500
Star Bev- Apatinska pivara	Чешка	Пивара	487
CEE/BIG shopping centers	Израел	Некретнине	470
NBG	Грчка	Банкарство	425
Credit Agricole Srbija	Француска	Банкарство	264
Fondiarial SAI	Италија	Осигурање	220
Lukoil- Beopetrol	Русија	Енергетика	210
British American Tobacco	Велика Британија	Дуванска индустрија	200
OMV	Аустрија	Бензинске пумпе	150

*Подаци се односе на укупан износ инвестиција наведених компанија од уласка на српско тржиште до краја 2011. године.

Извор: СИЕПА, прорачун аутора

Земље које су највише инвестирале у Србији су углавном земље из Европске уније и земље из нашег окружења. Међутим од укупних

директних страних инвестиција само 16,6% је отишло у индустрију (Simon, 2013, стр. 25). Инвестиције су улазиле углавном у сектор неразмњљивих добара - банкарство, осигурање, енергетику, телекомуникације, некретнине и трговина.

У последњем истраживању америчке фондације *Heritidž* о економским слободама у свету Србија се међу 177 земаља наша на 94. месту. У Србији је током 2012. године реализовано 78 пројеката страних директних инвестиција углавном из Европе. Готово 90% пројеката реализовале су европске компаније а више од половине радних места обезбедиле су италијанске фирме. Немачка и Аустрија такође спадају у велике инвеститоре када су у питању улагања у производњу.

Табела 4. Стране инвестиције у Србији по земљама (милиони еура)

Земља	Улагања
1. Аустрија	3 100
2. Италија	1 988*
3. Норвешка	1 602
4. Грчка	1 620
5. Белгија	1 483
6. Немачка	1 300
7. Русија	1 157
8. САД	1 140
9. Француска	864
10. Велика Британија	717
11. Словенија	699
12. Хрватска	616
13. Израел	417
14. Данска	259
15. Швајцарска	254

Извор: Национална алијанса за локални економски развој, прорачун аутора

Средином 2010. године у Србији је пословало 11013 предузећа чији је власник једно страно физичко или правно лице. Према подацима Агенције за привредне регистре међу земљама из којих долазе странци су и тзв. порески рајеви. Тако је са Британских Девичанских острва регистровано 163 предузећа, из Луксембурга 84, Лихтенштајна 61, Маршалских острва 12, Кајманских острва 3, а највише са Кипра 682 предузећа (Агенција за привредне регистре).

Стране директне инвестиције које су извршили страни инвестициони фондови или стране компаније на бази приватизације заправо не доприносе у значајнијој мери развоју економије јер су то углавном улагања у већ постојеће капацитете у земљи, по принципу куповине предузећа. Истински развојни ефекат постиже се привлачењем гринфилд и браунфилд СДИ што доприноси оживљавању производње,

већем извозу и повећању запослености. Међутим, учешће ових видова СДИ у Србији је занемарљив. Према подацима едиције *Стране директне инвестиције у Србији од 2001. до 2011.* коју је објавила Бизнис инфо група, од укупних инвестиција 15% се односи на гринфилд инвестиције.

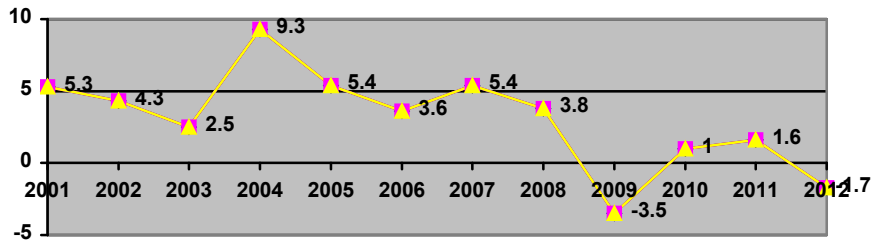
Ниском приливу страних инвестиција допринела је политичка нестабилност и успорени процеси међународних интерграција. Због високог ризика страни инвеститори очекују и висок принос што утиче на цену коју Србија и њени субјекти плаћају за страни капитал кроз пореске, царинске и друге олакшице. Улагања у пројекте саобраћајне и телекомуникационе инфраструктуре су у функцији креирања стимулативног амбијента за стране инвестиције. Као резултат бољег квалитета инфраструктуре али и повољнијег географског положаја, вишег нивоа дохотка и расположивости квалификованом радном снагом, регионалном структуром инвестицијама доминирали су најразвијенији региони Војводина и Београд. Иако је Србија значајно унапредила своје пословно окружење последњих година још увек постоји огроман простор за побољшање. Србија треба да смањи политички ризик, убрза спровођење структурних реформи, побољша пословну климу, обезбеди боље спровођење закона, оконча приватизацију, унапреди пореско законодавство, смањи бирократизацију итд.

4. РЕЗУЛТАТИ ПРИВАТИЗАЦИЈЕ

Привреда је остварила приличне стопе раста у последњих десет година по просечној стопи од преко 4%, али је ниво активности још увек низак а финална потрошња је и даље већа од нивоа БДП. Неразвијена је домаћа понуда због закаснеле приватизације. Ниска је продуктивност предузећа и лоша конкурентност. Стопа незапослености је висока по чему је Србија међу првим земљама у Европи. Предимензиониран је јавни сектор. Фискални дефицит је највећим делом финансиран из прилива од приватизације (Народна банка Србије).

Република Србија је у периоду од 2001. до 2012. године остварила раст БДП при чему је највећи раст забележен 2004. године од 9,3%. БДП је порасо са 16 028 милиона еура на 29 932 милиона еура у 2012. години. На раст је утицала домаћа тражња, извоз, реализоване инвестиције и структурне реформе и пре свега приватизација друштвених предузећа (РЗС, НБС, Министарство финансија).

Графикон 2. Реални раст бруто домаћег производа у периоду од 2001. до 2012. (%)

Извор: РЗС, НБС, Министарство финансија, прорачун аутора

Посматрано секторски највећи део раста БДП привреде после 2001. године потицало је из саобраћаја, телекомуникација, трговине, осигурања и финансијског посредовања. Структура привреде је измењена значајним смањењем учешћа индустрије у корист других делатности. Учешће индустрије у БДП је око 17,8% БДП у 2007. години док је 1990. године износило 44,4%. У наредним годинама долази до даљег пада учешћа индустрије у БДП те 2010. године износи свега 15,7%. Овај показатељ указује на процес деиндустријализације што је супротно концепту развоја који примењују водеће земље у транзицији, Чешка, Мађарска, Пољска, Словенија. Индустријска производња је показала ефекат транзиционе рецесије који је настао као последица лоше спроведене приватизације. Средства која су добијена од приватизације нису усмерена у инвестиције, кредитирање развојних и извозних пројеката и реструктурирање. Индустрија је слабе извозне оријентисаност, високе увозне зависности, ниског нивоа техничко технолошке опремљености, ниског степена конкурентности (Статистички годишњак Србије 2008, стр. 245-252).

Србија је у протеклом периоду остварила значајно повећање извоза са 2,6 млрд еура у 2001. години на 11,9 млрд еура у 2012. години али и увоза, са 5 млрд еура на 17,2 млрд. еура. Покривеност увоза робе извозом кретала се око 50%. У последњим годинама тренд је мало поправљен али је спољнотрговински дефицит и даље висок (РЗС, НБС, Министарство финансија).

Табела 5. Извоз и увоз у последњих десет година (у мил. еура)

Година	Увоз	Извоз
2001	5023	2693
2002	6387	3125
2003	7206	3847
2004	9543	4475
2005	9613	5330
2006	11971	6949
2007	16016	8686
2008	18843	10157
2009	13404	8478
2010	14643	10070
2011	16627	11472
2012	17211	11913

Извор: НБС, прорачун аутора

Пад инвестиција након 2006. године и висок спољнотрговински дефицит као и буџетски дефицит приморали су владу на задуживање што озбиљно погоршава проблеме спољне задужености. На крају 2000. спољни дуг Србије износио је 10,8 млрд \$, да би се на крају 2008. године скоро утростручио (30,7 млрд \$), а крајем марта 2012. је износио 31,5 млрд \$ (Народна банка Србије).

Директне стране инвестиције показују сличну секторску структуру улагања. Свега 20% инвестиција се односи на индустријске гране а све остало на неразмењиве делатности: банкарство, осигурање, саобраћај, телекомуникације, трговина, некретнине. Као резултат овог процеса развија се привредна структура у којој доминирају услуге и привредни раст који је базиран на потрошњи а не на инвестицијама. У нашој привреди раст индустријске производње битно заостаје за растом БДП. Док је БДП у протеклих 5 година имао раст по просечној стопи од око 1,7% индустријаска производња се повећавала у просеку за само 0,2% (Молнар и Пејчић, 2012, стр. 5).

Према извештају о транзицији за 2010. год. Србија стагнира у спровођењу реформи. Она спорије спроводи реформе у односу на земље из региона и веома заостаје у транзиционим реформама у областима: сигурности тржишта, приватизације великих предузећа, реструктурирања предузећа, политике конкуренције. Од 2002. год. до закључно са 2010. методом продаје на тендеру, аукцији и тржишту капитала приватизовано је 2 402 друштвена предузећа, остварен укупан приход од 2,7 млрд. еура и уговорене инвестиције у развој ових предузећа од 1,2 млрд. еура (Агенција за приватизацију).

Табела 6. Резултати приватизације друштвених предузећа 2002 - 2010.
(милиони еура)

Година	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Број продатих предузећа	211	637	237	317	279	312	275	94	40
Приход од продаје	318,8	839,7	153,9	370,9	239,4	426	252,8	48,8	19
Инвестиц.	320,1	319,8	99,6	98,6	149,5	103,2	62,1	24,6	1,3

Извор: Агенција за приватизацију, прорачун аутора

Од укупног прихода оствареног од приватизације тек је око 1 600 милиона еура уплаћено у буџет јер део није наплаћен, трошкови приватизације су износили 86 736 мил. еура, финансијски расходи 13 853 мил. еура, део је отишао на намирење повериоца и део је остао нераспоређен. Само исплаћене обавезе по основу услуга консултантским кућама са којима је склопљен уговор у складу са законом о јавним набавкама и процедурама у периоду 2002-2011. износио је 4 268 742 767,69 динара (Агенција за приватизацију).

У периоду од 2002. до 2010. године раскинута су 642 уговора о приватизацији. Од тога у 2010. је раскинуто 127 уговора (Агенција за приватизацију). У 2011. години приватизовано је само 18 предузећа (2 тендера, 2 аукције и 14 приватизација продајом на тржишту капитала). Статистички приказ власништва регистрованих предузећа у Централном регистру, депоу и клирингу хартија од вредности показује да су предузећа у највећем проценту у власништву правних лица и да је приватизација при крају.

Влада је почетком 2001. год. донела одлуку о реструктурирању великих друштвених предузећа и поверила је Агенцији за приватизацију. У поступку реструктурирања је било 70 великих друштвених предузећа са преко 150 000 запослених. Циљ је био да се они припреме за приватизацију и продају успешним инвеститорима с тим да она предузећа која немају перспективу иду у стечај. У 2004. години приватизована су само два предузећа. Од 2005. до 2008. реструктурирано је и продато 35 великих друштвених предузећа а 7 великих друштвених предузећа је отишло у стечај (Агенција за приватизацију).

У реструктурирању јавних предузећа није се пуно напредовало. Ова предузећа имају велико учешће у укупној производњи и запослености. Још увек постоји дилема око приватизације јавног сектора. У многим развијеним капиталистичким државама постоји снажан државни сектор. Готово све развијене привреде су мешовите са доминантним приватним

сектором. По неким нашим економистима главне стратегијске гране - енергетика, пољопривреда и телекомуникације не треба да буду предмет приватизације и држава не треба да их продаје већ да инвестира у њих.

Као последица приватизације и реструктурирања предузећа смањен је број запослених у периоду 2002-2011. године у приватизованим предузећима за преко 60% односно за 410 хиљада запослених (Николић, 2012, стр. 12). Незапосленост расте из године у годину што представља велики структурни проблем привреде Србије.

Табела 7. Запосленост у Србији (2005 – 2012)

Година	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Број запослених у 000	2069	2026	2002	1999	1889	1796	1746	1727
Стопа незапослености	20,8	20,9	18,1	14	16,6	19,2	23,7	22,4

Извор: Министарство финансија РС, Основни индикатори макроекономских кретања, према подацима НБС, прорачун аутора

Ефекти приватизације испољили су се у економским резултатима пословања предузећа. Приватизована предузећа повећала су приход за 69% док је у неприватизованим предузећима приход остао на истом нивоу. У приватизованим предузећима вредност имовине је порасла за 47% док је у неприватизованим смањена за 17% (Агенција за приватизацију). Процене су показале да нове приватне фирме у Србији имају продуктивност од 85%, друштвене неприватизоване фирме 15% а приватизоване фирме 60%. Резултати су недвосмислени: нове приватне фирме у Србији, као и свуда у свету, су продуктивније, профитабилније и имају најбржи раст. Међутим проблем је што их нема довољно да убрзају економски развој земље (Goldberg, Radulović, Schaffer, 2005, стр. 8).

Србија спроводи политику развоја малих и средњих предузећа у складу са начелима Европске повеље о малој привреди. Влада је крајем 2005. године усвојила план за подстицање развоја малих и срењих предузећа у циљу олакшавања оснивања и пословања ових предузећа. Посебан значај за привредни раст има оснивање 60 998 нових предузећа и 236 055 предузетничких радњи у периоду од 2005. закључно са 2010. годином чије је учешће у стварању БДП између 50 и 60% а у запошљавању учествују са преко 60% (Републички завод за статистику).

Интерес страног капитала за улагање у Србију је недовољан а домаћи инвеститори немају довољан предузетнички капитал да би потпуно преузели водећу улогу. У структури страних инвестиција потребне су

greenfield инвестиције и докапитализација. Учешће инвестиција у БДП Србије је готово двоструко мање од других привреда у транзицији. У циљу повећања страних инвестиција неопходно је повећати степен економских слобода, смањити пореске стопе, остварити макроекономску стабилност и направити атрактиван пословни амбијент за инвеститоре. Међутим, у извештају *Duing Biznis 2010*. Србија је сврстана на 88 место између 183 земље по условима које нуди у погледу пословне климе и покретања бизниса. Слабо 136 место Србија је заузела по висини пореских оптерећења. Такође је заузела неславно 105 место по регистравању власништва. Конкурентност сваке земље је одређена продуктивношћу предузећа. Србија се према глобалном индексу конкурентности налази на 96 месту од 139 земаља и иза је већине земаља из окружења (Klaus, Xavier, 2011).

5. ЗАКЉУЧАК

Процес приватизације у Србији траје изузетно дуго. Заостатак је условљен највећим делом политичким приликама. Распад СФР Југославије, увођење санкција међународне заједнице, НАТО бомбардовање крајем деведесетих чинили су крајње неповољном ситуацију у земљи и успоравали транзицију. Током четврт века примењена су три различита програма приватизације мада је након 2001. године на основу закона из те године, извршена приватизација већег обима.

Србија заостаје за развијеним транзиционим земљама. Она је према проценама 2010. достигла ниво који су успешне транзиционе земље оствариле деведесетих година прошлог века. Зато она мора да убрза реформске процесе и европске интеграције како би повећала кредибилитет земље и смањила ризике.

Србија у периоду закаснеле транзиције није остварила одрживи раст уз ниску инфлацију, одржив ниво дефицита текућег биланса и раст запослености. Инфлација има високу стопу. Дефицит текућег рачуна платног биланса указује на прекомерну потрошњу грађана, већу од дохотка којим располажу. Присутан је пораст незапослености који представља један од највећих проблема српске привреде.

Успешна транзиција мора да пружа могућности за реструктурирање, иновације и раст предузећа, повољну климу за инвестиције, како домаће тако и иностране. У циљу привлачења страних инвестиција Србија је донела Националну стратегију привлачења инвестиција и обезбедила пореске подстицаје за инвестирање. У наредном периоду неопходно је да се оконча приватизација и реструктурирање друштвених и државних

предузећа. Неопходно је створити одговарајући амбијент за развој нових предузећа јер су она, као и свуда у свету, продуктивнија, профитабилнија и главни генератор развоја. Јачању привреде значајно ће допринети спровођење инфраструктурних и регулаторних реформи.

РЕФЕРЕНЦЕ

1. Вулетић, С., 1998. *Учинак политике у економији*, Београд, Економска политика, бр.2 401.
2. Goldberg, I., Radulović, B., Schaffer, M., 2005. *Productivity, Ownership and the Investment Climate: International Lessons for Priorities in Serbia*, World Bank Policy Research Working Paper 3681.
3. Deuber, G., Shpilevoy, G., 2012. *CEE Banking Sector Report*, Vienna.
4. Ђуричин, Д., 2006. *Транзиција, стабилизација и одрживи развој: перспективе Србије*. Београд: Економски факултет.
5. Зец, М., Живковић, Б., 1997. *Транзиција реалног и финансијског сектора*. Београд: Институт економских наука.
6. Ковачевић, М., 2012. *Лук и дело гробара српске економије (2000-2011)*. Београд: Нови Стандард.
7. Klaus, S., Xavier S., 2011. *Global Competitiveness report 2010-2011*. Geneva: World Economic Forum
8. Молнар, Д., Пејчић, Д., 2012. *Студија пословне климе на локалном нивоу*. Београд: Стална конференција градова и општина.
9. Николић, И., 2012. *Приватизација у Србији*. Београд: Економски институт.
10. Sorman, G., 1997. *Велика транзиција*. Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића Сремски Карловци.
11. Simon, G. Jr., 2013. *Some Aspects of Economic Development of Serbia*. Budapest: Corvinus University of Budapest.
12. Хаџић, М., 2009. *Банкарство*. Београд: Унивезитет Сингидунум.
13. Републички завод за статистику Србије. 2008. *Статистички годишњак Србије 2008*. Београд: Републички завод за статистику Србије.
14. UNCTAD. 2013. *World Investment Report 2013*. United Nations Publication: Switzerland.
15. Министарство финансија. 2015. *Основни индикатори макроекономских кретања*. [online] Београд: Министарство финансија. Доступно на:

<<http://www.mfin.gov.rs/pages/article.php?id=7161>> [Пристап,
12.05.2015.].

Рад је примљен: 05.11.2015.

Прихваћен за објављивање: 15.12.2015.

Received: 5 November 2015

Accepted: 15 December 2015